

Prof. Dr. Ismail Bardhi

POLITIKA DHE FEJA NDËR SHQIPTARË – APO: KUSH JEMI NE?!?

“Dhe ka njerëz të cilët thonë: ‘I kemi besuar Allahut dhe botës tjetër’, por ata nuk janë besimtarë. Ata përpiqen ta mashtrojnë Allahun dhe ata që kanë besuar, por ata vetëm e mashtrojnë veten dhe nuk e hetojnë! Në zemrat e tyre ka sëmundje dhe Allahu edhe më tepër ua shton sëmundjen. Ata i pret dënim i dhembshëm për shkak se gënjejnë!”

(el-Bekare, 2:8-10)

Kjo kohë është sërish kohë vendimi. Një utopi, si duket, përfundoi, ndërsa para nesh qëndron një zgjedhje e re e madhe, por edhe një pyetje akoma më e madhe: si të ndërtohet shoqëria sipas masës së njeriut? Pragmatizëm apo vizion? Nuk ka dyshim, nevojitet zgjidhje pragmatike e krizës së tashme, por na nevojitet edhe vizion. Na nevojitet edhe besimi, optimizmi për ardhmërinë. Si hyn e tërë kjo problematikë në shpirtësinë e besimtarit? A nuk është kjo vetëm një çështje qytetare/politike?

Megjithatë, për besimtarin është e pashmangshme të pyetet dhe, në këtë çast edhe të dijë, se si të jetë besimtar në mënyrë aktive në këtë kohë të tronditjeve ideore e shoqërore-politike, kur para çdo qytetari vihen sfida dhe domosdoshmëria për vendosje. E ai vendim natyrisht se duhet të jetë moral, vetëpërgjegjës. Besimtari gjithmonë duhet të veprojë sipas ndërgjegjes së tij fetare, dhe prandaj duhet ta ketë aftësinë që në dritën e besimit të tij t'i gjykojë situatat reale në të cilat lëviz jeta e tij.

Religjioziteti nga besimtari kërkon hyrje të vazhdueshme në procesin e freskimit të zemrës. Por, a është kjo diçka e mbyllur vetëm në intimen e zemrës, gjegjësisht e përqendruar në raportin e njeriut ndaj Zotit? Besimtari i fesë së gjallë nuk mund ta ndajë dashurinë ndaj Zotit nga dashuria ndaj njerëzve; ai duhet që vazhdimisht praktikën e vet jetësore ta drejtojë kah raporti gjithnjë e më i përsosur ndaj të tjerëve, gjegjësisht ndaj ndërtimit të unitetit. Kjo do të thotë se religjioziteti duhet vazhdimisht të dalë nga intimiti personal dhe ta përfshijë mjedisin jetësor dhe shoqëror. Në këtë, uniteti është komponentë e domosdoshme e jetës së vërtetë fetare. Mu për këtë arsye në mënyrë vetëkritike në vijim do të merremi me vrojtimin e gjendjes sonë politike, shoqërore e fetare.

I

Fatkeqësisht, pak kush nga veprimtarët tanë “shpirtërorë” dhe “intelektualë” është ndalur të shikojë shtegun shtrembërues nëpër të cilin ecim, të përsiasë për fatin dhe fatkeqësinë tonë. Asnjëherë hapi nuk ka ndjekur hapin dhe gjithnjë është vërejtur vonesa. Edhe ajo që mund të jetë shkruar nuk ka qenë e ashpër dhe e bërë me mendjemprehtësi, duke u kujdesur vetëm për të vërtetën. E madje edhe nëse është bërë ashtu, nuk ka gjetur përkrahjen më të gjerë. Për “të vërtetën” gjithmonë kemi pasur dëshirë që ta ketë përkrahjen e dikujt tjetër, asnjëherë nuk patëm mundësi atë ta kuptojmë si tonën. Unë e di se ajo që prezantohet këtu janë fjalë të vërteta, edhe pse jam i ndërgjegjshëm se ato nuk do t’i ndihmojnë popullit tonë që më lehtë t’i mbajë brengat.

Kjo tokë e jona nuk është tokë lumturie, se këtu lumturitë nuk gëzohen. Në të gjitha pesë raportet kyçe të cilat njeriu në përgjithësi i ka – raporti ndaj vetvetes, ndaj Zotit, ndaj të afërmit, ndaj natyrës dhe ndaj të parëve – tregohet se ai është i tjetërsuar. Në qoftë se nuk ka vetëdije për identitetin e vet, nëse në të ka “vdekur zoti”, nëse tjetrin e shikon si rrezik, nëse e ka ndotur natyrën dhe i ka harruar të vdekurit – ai nuk ka shpëtim. Nëse kjo është kështu, e shumë hulumtime e dëshmojnë këtë, atëherë na kanoset rënia në një barbarizëm të ri. Shoqëritë tona shqiptare janë të sëmura për vdekje – të gjithë ne gjendemi buzë humnerës.

Shikuar përmes syrit të teologut apo sociologut, fotografia e shqiptarëve në fundin e shekullit të njëzetë dhe fillimin e shekullit njëzet e një, nuk dallon shumë nga ajo e fundit të shekullit të nëntëmbëdhjetë: mjerimi i fshatit, (mos)arsimimi, kultura e ulët shëndetësore, kushtet e mjerueshme të jetesës, arkitektura e qyteteve, gjendja e rrugëve... Njëkohësisht një shikim mbi hapësirën tonë nga aspekti politikologjik duket kështu: një kamp i madh politik me tendat e shtrira partiake që ia hedhin njëra-tjetrës.

Realiteti ynë bindshëm dëshmon se derisa vendet tjera kanë realizuar “mrekullinë ekonomike”, ne kemi realizuar “mrekullinë në ekonomi”: rënien e prodhimit, papunësinë, grevat, konfliktet shoqërore...! Rritet numri i “analfabetëve” (të arsimuar), bie rezistenca e popullatës ndaj sëmundjeve, qytetet e rrënuara, rrugët e shkatërruara... Nëse kësaj i shtohen edhe ndasitë dhe emigrimet e shtuara, si dhe lufta e amshuar për ndarjen e fuqisë dhe pushtetit shoqëror, atëherë fotografia jonë duket akoma më e mjerë. Në kohën kur buka ka përparësi në raport me lirinë, vështirë është të hapen shtigjet për demokracinë racionale. Në lundrimin tonë të gjatë drejt demokracisë duhet plotësuar kushte të shumta dhe të vështira, e kjo nuk ndodh brenda natës. Tek ne një varg gjeneratash janë rritur dhe pjekur në kulturën autoritare politike, kështu që është vështirë të pritet që ata shpejt të riorientohen kah mënyra demokratike e mendimit, besimit dhe sjelljes, sepse fjala është për një shkallë krejtësisht tjetër të vlerave.

Për fat të keq populli ynë nuk i respekton ligjet, ai respekton liderin: ky fakt është aq i qartë dhe aq i kuptueshëm sa është e qartë edhe ajo se së pari duhet parashtruar pyetja për t’u fituar përgjigjja! Në fatkeqësi nuk kërkohet mësues por shpëtimtar: në të masa nuk sheh njeriun e thjeshtë por shenjë hyjnore! E meqë ndërgjegjja dhe vetëdija në “kohërat e leshta” pushojnë dhe heshten, mund të ndodhë që në ballë të masës të qëndrojë lideri magnetik, të cilit i mjafton të dijë të premtojë dhe gënjejë, që pas vetes ta udhëheqë kopenë e vet. Monteskje thotë mirë: “Është mirë të krijohet demokracia për popullin, por ekziston diçka akoma më e mirë dhe më me rëndësi: të

edukohet populli për demokraci”. Edhe sot e kësaj dite në mesin tonë ekziston një përqindje e madhe e popullatës që më me dëshirë do të kishin votuar për liderin sesa për një program racional për dalje nga gjendja pa shtegdalje. Si duket fatkeqësia e madhe e jona, me pasoja afatgjata, ka qenë që kemi pasur kobin që nga fundi i shekullit të kaluar, në ngjarjet jetike, politikanët t’i kemi pasur politikanë të vegjël, të papjekur për kohën, për qëllimet dhe nevojat nacionale dhe shtetërore, aktorë të vegjël në role jashtëzakonisht serioze (të cilët si të tërbuar sulmojnë femrën shqiptare në Parlament), me përgjegjësi të mëdha historike (viti '81 dhe '98 në Kosovë; '97 në Shqipëri dhe 2001 në Maqedoni). Në historinë tonë nuk ka ngjarë që në sipërfaqe të dalë dhe të përjetojë ngritje dhe sukses të paparë një numër aq i madh banditësh, kriminelësh lufte, hajdutësh, shpirtra të shitur dhe kopukë nga jashtë, prodhues të mjegullës dhe tepricë budallallëku si dhe kotësish të tjera, të cilët i kemi pasur me shumicë. Këta harbutë bëheshin heronj nacionalë (“sa të pafuqishme që janë këshillat e mira, aq më të fuqishëm janë shembujt e këqij”). Sepse, siç dihet, nëpër hapësirat ku banojmë ne kalojnë lumenj të shumtë të turbullt në të cilët fundoset floriri ndërsa në sipërfaqe dalin llumi dhe kundërmimi... Në lumenjtë e tillë troftat ngordhin pa pra, ndërsa shtohen dhe shumohen silurët dhe k(t)rapët politikë”

Me qindra parti e copëtuan trupin politik të popullit, ashtu që aforistikët dhe kritikët me arsye theksojnë se kemi tepricë partish dhe mungesë populli. Në vend të rindërtimit të shoqërisë është bërë vetëm shkatërrimi i regjimit të vjetër. Edhe më tutje vendimet kyçe, aq të rëndësishme për jetën e qytetarëve, merren duke i anashkaluar, duke i përjashtuar ata dhe kundër tyre. Kjo është demokracia e cila në gjirin e vet përgatit tiraninë. Kështu vazhdimisht luhatemi mes autoritarizmit dhe demokracisë, tradicionalizmit dhe modernitetit, shoqërisë së mbyllur dhe të hapur.

Populli nuk ia ka dhënë votën e tij pushtetit ngase është i magjepsur nga ai, por për shkak se ka qenë aq i dëshpëruar nga i vjetri, saqë nuk ka pasur zgjidhje të vërtetë. Kjo së shpejti u dëshmua si e vërtetë. Qytetarët tanë janë në gjendjen e “asaj bashkëshorteje e cila, duke ikur nga ferri martesor me pijanecin është rimartuar me bixhozxiun, dhe tani në mundime të reja mendon për martesë të re apo kthim tek pijaneci”. Ndodhi shkatërrimi i sistemit të vjetër të pushtetit, por jo edhe shkatërrimi i mënyrës së vjetër të të menduarit, besimit dhe veprimit – çdo gjë ndryshon nga jashtë por çdo gjë ngel e njëjtë përbrenda. Kjo mund të tregohet lehtë në disa veprimtari të veçanta, siç janë diplomacia, gazetaria, edukimi dhe arsimimi, gjykata etj.

Në politikën tonë të deritashme në përgjithësi, e në diplomacinë në veçanti, parim kyç nuk kanë qenë profesionalizmi, dija, idetë dhe morali, por vetëm përshtatshmëria, aftësia e shndërrimit, lufta për prestigjin dhe interesin personal. Ata të cilët më parë i përndiqnin teologët dhe filozofët, si shpërblim kanë fituar vendet e ambasadorëve nëpër qendrat e teologjisë dhe filozofisë. Ka pak shenja se në këtë sferë të rëndësishme do të ndryshojë diçka qenësisht. Me rëndësi është që vetëm të kihet kujdes se a është kravata në vendin e saj dhe zinxhiri i pantallonave i mbyllur.

Nëse i hidhet vetëm një shikim i përciptë veprimtarisë gazetareske, atëherë mund të thuhet se me pushtetet e reja asgjë thelbësore nuk ka ndryshuar. Gazetaria shqiptare ka përjetuar rënien e vet morale dhe profesionale. Ajo në mënyrë të nënshtruar u ka shërbyer pushtetmbajtësve, duke e shkelur etikën e thirrjes gazetareske. Gazetarët kanë qenë dhe kanë mbetur nëpunës shtetërorë dhe vasalë të pushtetmbajtësve. Është iluzion i madh se në rendin demokratik të parlamentarizmit dhe shumëpartizmit ekziston gazetari e pavarur si gjë në vete, diçka

që nënkuptohet, që ekziston pavarësisht nga çfarëdo interesi, orientimi vlerash, përcaktimesh politike, raportesh pronësie etj.. Është ky fundi i mitit për gazetarinë e pavarur. A nuk e përjeton sot elita pushtetare çdo kritikë si sulm mbi demokracinë? U tregua se pushteti i ri nuk u bë i ri, por se njerëzit e rinj u bënë pleq. Prandaj, për çdo ditë mund të bindemi se edhe këtu ka çmim rendi e jo liria, urdhri autoritar e jo dialogu demokratik, senzacionalizmi e jo profesionalizmi, gjuha e urrejtjes e jo gjuha e dashurisë. Më pëlqeu thënia e një letrari serb, i cili për pjesëtarët e popullit të vet thotë: “Gënjejnë në vllahishte, heshtin në greqishte, numërojnë në cincarishte, në kishë këndojnë në ruishte, janë më të urtit në turqishte dhe vetëm kur dëshirojnë të vrasin, atëherë flasin në gjuhën e vet amtare – serbishte!”. (A nuk është ky një tipar i përbashkët ballkanik?!?)

Shkatërrimi i shoqërisë fillon me shkatërrimin e sistemit të edukimit dhe arsimimit. Në shoqërinë në udhëkryq rënien më të thellë e kanë përjetuar institucionet shkollore dhe kulturore. Prandaj është e domosdoshme që nga themeli të ndryshojë sistemi edukativ-arsimor – i cili i nënçmon dhe ofendon jo vetëm mësimdhënësit por edhe nxënësit. Sikur sistemi ynë zyrtar edukativ-arsimor t’i kënaqte të gjitha nevojat dhe dëshirat e nxënësve dhe studentëve, nuk do të paraqiteshin jozyrtarët si plotësim dhe kritikë e tij.

Aspak më e mirë nuk është gjendja as në gjykatë. Jurisprudenca akoma gjendet në pozitë inferiore ndaj pushtetit ekzekutiv dhe ligjvënës. Gjyqet, përkundër parimit të proklamuar të ndarjes së pushtetit, nuk kanë arritur të emancipohen dhe të bëhen të pavarur. Për këtë nuk kanë pasur forcë, sepse në regjimin paraprak kanë qenë të shkatërruar me shpirtin nënshtrues, politizimin, manipulimin, korrupsionin.

Është e njohur se shoqëria nuk është e njëjtë me shtetin. Dëshirat, nevojat dhe interesat e shoqërisë gjithmonë janë më të gjera dhe më të thella nga fuqia e shtetit për t’i kënaqur ato përmes institucioneve të veta. Prandaj nuk duhet të shkaktojë habi ajo se një pjesë e madhe e jetës shoqërore zhvillohet jashtë sistemit të institucioneve shtetërore. Organizatat joqeveritare, sindikatat, “MJAFT-uesit”, “NDRYSH-uesit” etj., angazhohen në mbrojtjen e shoqërisë nga shteti. Ata vazhdimisht dëshmojnë se jeta politike zhvillohet në raportet e ndërsjella të njerëzve e jo vetëm në raportet e institucioneve – duhet mbrojtur këtë hapësirë të lirë të jetës nga kontrolli dhe detyrimi shtetëror. Por, edhe këto forca shoqërore më së shpeshti me kalimin e kohës inkadrohen në rendin shtetëror. Ky është një rregull i përgjithshëm: nga ideja tek ideologjia, nga lëvizja tek organizimi, nga personi tek despoti, nga rezistenca romantike deri në organizatë pragmatike, nga veprimi revolucionar deri në funksion partiak, nga revolucioni në evolucion. Ata në fakt kanë përjetuar fatin e fluturës në flakën e qiririt.

Me gjithë këto të lartpërmendurat, ku e shohim ne veten brenda procesit të globalizimit – temë më tepër e njohur sesa e kuptuar. (Në të kaluarën edhe proletariati disi paraqitej si globalizim). Globalizimi është proces kontradiktor: nga njëra anë ai është zhvillim pozitiv në rast se i lidh njerëzit, veprimtaritë, rajonet, shtetet dhe kontinentet, e nga ana tjetër sjell rrezikun e uniformizmit të thjeshtë, imponimit të vlerave dhe normave, është kërcënim për identitetin e popujve dhe kulturave të veçanta. Shtetet të cilat bazohen mbi kulturën nacionale vështirë se mund të inkorporohen në rendin e ri botëror në të cilin vlejnë vlerat, normat dhe rregullat universale të sjelljes.

Pse mos ta themi të vërtetën, pa marrë parasysh se ajo te dikush mund të krijojë dhembje dhe vështirësi: “qendra” shqiptare ka nevojë të mësohet nga “periferia” e

saj. Kjo “periferi” besoj se është duke bërë politikë me mjeshtri dhe mundim shumë të madh, me të vetmin qëllim që t’i garantojë ekzistim kulturor popullit të vet. Dëshmi për këtë është se është bërë përpjekje të ruhet drejtpeshimi, që nuk ka qenë lehtë, mendoj për në Maqedoni.

Në fund mjafton që të pyetemi se sa ia kanë arritur qeveritë “tranzicionale” të zgjidhin të paktën disa nga çështjet e vjetra të shoqërisë, shtetit dhe kulturës. Faktet janë të detyrueshme, qëndrimet janë të lira! Ndërsa faktet janë se ekonomia na është shkatërruar, shkollimi i lënë pas dore, mjekësia na është sëmurë, kultura e pafuqishme, diplomacia e vjetruar, gjyqësia e korruptuar... Nga doktorët e shkencave që deri tani i kemi pasur në pushtet, në qoftë se nuk mund të presim të realizojnë shtetin ideal, mundemi të paktën të kërkojmë që mos të na i përsërisin leksionet bolshevike. Me angazhimin e tyre të deritanishëm politik më tepër ka humbur shkenca sesa që ka fituar politika.

II

Ashtu siç e pasqyruam fotografinë tonë në hapësirën politike, plot vështirësi dhe paradokse, e njëjta gjë na paraqitet edhe në dimensionin shpirtëror-fetar. Shumë probleme heshten, fare nuk diskutohen, përzihet e kaluara me të tashmen, liria e fesë vështirësohet brenda (pa)kuptimësisë. Nga vetë feja mundohet të bëhet diçka që fare nuk përputhet me të; konvertimi, laramania dhe misionarizmi kalojnë pa kritikën e duhur, brendësia e fesë është bërë burim i lirisë së çoroditur; varfëria dhe papastërtia janë bërë “stereotip”; teologjia pa teologë – teologët pa teologji; mosmarrëveshjet në mesin e vet besimtarëve janë bërë më të padurueshme sesa ajo që vërtet duhet të jetë e padurueshme. Kultura e muslimanëve pandërprerë varroset dhe shëmtohet; getoizimi i muslimanëve është bërë përditshmëri. Këto dhe shumë gjëra të tjera ndodhin në mesin tonë, e ne ato ua lëmë të tjerëve ose “rastësisë”, pa pasur fare kujdes për pasojat që ato mund t’i lënë, dhe të cilat në fakt edhe jemi duke i përjetuar.

Fenomeni i fesë kërkon përkushtim shpirtëror e racional, e jo siç ndodh në mesin tonë që feja të interpretohet sipas dëshirës dhe interesit ditor, kinse që një fe të jetë moderne, ajo duhet ta tolerojë atë që racionalisht nuk është e pranueshme as për fenë e as për mendjen. Këtë mund ta shihni, për shembull, në vetë zhvillimin e bektashizmit tek ne: as teologu e as filozofi nuk kanë mundësi të japin një shpjegim për të, për shkak se ai ka humbur arsyen. Tani çka ndodh: lejimi i të ndaluarës me fe nga kjo “fe”, atë e bën moderne; ata që ishin qesharakë në ndalimin e fesë, sot janë qesharakë me promovimin e kësaj “feje”. Habia më e madhe është se kjo ndodh në praninë e “institucionit” më të lartë fetar, i cili hesht; ndërsa paradoksalja është se si e gjithë ajo inteligjenci shqiptare e cila muslimanët me mjekra i konsideron si “fundamentalistë/terroristë”, disa të tjerëve me pamje të ngjashme u jep ngjyrë shpirtërore. Ku është ajo dëshirë e zjarrtë brenda shqiptarëve për modernizimin sa më qytetërues të besimtarit?

Duke mos u futur në thellësitë e këtyre momenteve dhe (pa)rastësive të tyre, në vijim do t’i prezantojmë disa dukuri të cilat besoj se shumicës prej nesh u krijojnë kokëçarje dhe dhembje shpirtërore.

Më parë, xhamia, preokupimi me të dhe sjellja e besimtarëve kanë qenë disi nën një “edukatë” tjetër, brenda qetësisë dhe heshtjes, por aspak konfliktuoze; besimtarët ishin të kujdesshëm ndaj vetvetes, ndaj atyre që i rrethonin dhe ndaj ambientit. Sidomos leximi i Kur’anit nga besimtarët i është përshtatur rregullave të veta, duke i shprehur karakteristikat e vendit ku jetojnë ata dhe duke dëshmuar një lidhshmëri me kohën dhe vendin – një autoktoni e vërtetë. Natyrisht se xhamitë nuk ishin aq shumë të mbushura me xhemat siç janë tani, disa xhami madje ishin edhe të mbyllura (mendoj për vitet ’70 të shek. XX). Besimtarët sidomos ishin të kujdesshëm ndaj asaj që të ruhet shenjtëria e hapësirës të xhamisë, vetë xhamia dhe rrethi i saj. Fare nuk mund të ndodhte që guri i bukur e origjinal i xhamisë të ngjyroset me ngjyra të ndryshme, por mbisundonte ndërgjegjja ndaj artit të bukur fetar. Në të vërtetë, xhamia ishte brenda shpirtit të muslimanëve, brenda kujdesit dhe dashurisë së tyre, por njëkohësisht edhe dihej se në duar të kujt është përgjegjësia për të.

Kuptohet se feja nuk prezantohej me thellësitë të cilat i ka, si në atë të dimensionit teologjik ashtu edhe atij filozofik, ato disi ishin çështje të “paprekshme”, dhe më tepër mbizotëronte urtësia e dëgjimit dhe heshtja. Mbase kjo mund të duket si mangësi, por ishte shumë i lezetshëm naiviteti i singertë i besimtarëve të cilin ne akoma e kemi në kujtesën tonë. Nuk besoj se kjo duhet të merret si çështje diskutimi dhe paradigme, pa marrë parasysh se ka shumë, shumë për t’u thënë, por meqë është çështje e kaluar atëherë neve na mbetet të merremi vetëm me të mirën e saj në kuadër të racionale dhe kulturës religjioze.

Kurse ç’po ndodh kohëve të fundit, shumë dukuri të cilat kërkojnë intervenim urgjent, kalojnë si hiçgjë. Çfarë pamë dhe ç’jemi duke parë nëpër xhamitë tona: gabime të shpeshta gjatë leximit të Kur’anit në namaz (që disa herë shkaktojnë edhe *fes’hu-s-salah* – prishje të namazit); lexime të shkurta, të gjata; lexime pa iu përmbajtur rregullave të *texhvidit* ose leximi i llojit “*kira’et pa harfe*”. Nganjëherë Kur’ani lexohet si për t’iu “përgjigjur” aty për aty sjelljes së dikujt nga mesi i xhematit; ose lexohet dhe nuk kuptohet fare, e mos të flasim për mënyrat e tjera të cilat janë krijuar si shabllone: një ajet një rekat. (Kujtoni vetëm rastin e namazeve të teravive dhe leximit të Kur’anit gjatë tyre). Edhe ligjëratat bëhen me fjalor të pakuptueshëm dhe me gjestikulacion që nuk janë shprehur në vendin tonë as për nga kultura e as për nga mentaliteti; e mos të flasim për kujdesin ndaj lartësisë dhe bukurisë së zërit gjatë ligjëritimit.

Ose: në xhami, ditë e premte, dimër, temperatura nën 0°C... Xhamia përplot me besimtarë, si jashtë ashtu dhe brenda, e muezini edhe imami fare nuk i marrin në konsideratë kushtet elementare të motit si dhe urdhrat fetare që të jenë të kujdesshëm ndaj asaj se si duhet vepruar në momentet e tilla kur bën tepër nxehtë apo tepër ftohtë, kur është me dëborë, me të reshura... Fatkeqësisht ata në mënyrë konstante vazhdojnë avazin e njëjtë, pa u kujdesur fare për besimtarët të cilët struken nga i ftohti/nxehti dhe mbase as që e kanë “mendjen” në namaz. Kështu, muezini e zgjat ezanin me mekamat e veta “të çuditshme” disa minutëshe dhe me zë që nuk buron nga “mendja” por nga barku; ndërsa imami vazhdimisht kërkon falje se do të lypë ndihmë materiale prej besimtarëve të pranishëm, me fjalët se nuk dëshiron ta zgjasë shumë, por megjithatë e zgjat fjalën. Muezinët me ndihmën e altoparlantëve bëjnë muezinllëk, duke harruar çdo rregull, çdo kujdes ndaj asaj që quhet terbijë fetare, qetësi shpirtërore, kulturë e lartë kur’anore dhe pejgamberiane për të pasur kujdes ndaj shqetësimeve, ndaj zërave që pengojnë, ndaj “ngritjes së zërit”, se ato mund t’u përngjajnë zërave të... Me çfarë të drejte e shqetësojnë rrethin dhe njerëzit?!? Do të thotë, “imami” i lodhur, me “muezin” të kapitur. Atëherë ç’të flas

për atë që të bëhemi shembull i mirë. Nuk besoj se për çdo gjë duhet pritur urdhëresë nga qendrat me të cilat do t'u tregohej se “sot ka shi dhe bën ftohtë dhe mos i mundoni besimtarët”, e që mos t'ua prishin zemrën dhe shpirtin këtyre të fundit ndaj më të dashurës – *salatit*.

Mos të flasim se te disa xhami vërejmë edhe njëfarë mendësie të privatizimit të tyre nga njerëzit të cilët vetëm për arsye se nuk janë të punësuar e “punësojnë” vetveten, dhe kështu dalëngadalë fitohet përshtypja se xhamia është e “x” personit apo “x,y” personave. Ata vendosin për “estetikën” e brendshme të xhamisë, ata vendosin për ngjyrosjen e xhamisë, ata vendosin për abazhurët e xhamisë. Ata vendosin e vendosin për shumëçka. Merreni me mend se si vendosin: për shembull, guri i një xhamie shumëshekullore ngjyrosët me të kaltër apo të gjelbër. Mos dhëntë Zoti që edhe ajo më e çmuara e xhamisë, brendësia, të suvatohet me llaç... Kjo do të thotë se xhamia ka humbur kujdesin e duhur, si nga përgjegjësia individuale ashtu edhe nga ajo institucionale, sepse tekefundit ne vetë “lejuam” që besimtarët e vëseve “tona” të jenë të këtillë.

Ne lejuam që nëpër xhamitë tona fare mos të përcillet ajo ana edukative e informimit dhe prezantimit të fesë dhe krijimit të shoqërisë e cila do të ketë në vete gjenin më të pastër, përplot kulturë dhe estetikë të fesë. Ne lejuam që nëpër xhamitë tona t'u mundësohet njerëzve që të “krijojnë” autoritete, për të fituar emër dhe nam, edhe pse disa prej tyre kanë qenë të vetëdijshëm se ç'bëjnë duke shfrytëzuar metodën e populizmit “kjo shitet sot, këtë e blen pazari”. Ne lejuam që ai person të sillet si pronar i xhamisë, si pronar i fesë, si pronar i kulturës, duke mashtruar dhe ligjëruar Islam – po, por përplot krizë e paqartësi, si ajo që quhet “dramatikë komediane”, ku besimtarët, kërkoj falje prej shumicës prej tyre, vetëm “zgërdhihen”. A thua vallë ata nuk e dinë se në xhami patjetër duhet të mbretërojë kuptimi i vendit dhe kohës? Ne nuk kemi mundësi që xhaminë e Saharës ta transferojmë në qendër të pallateve të Eliseut dhe anasjelltas.

Këtu është mirë të prezantohet edhe fenomeni ose dukuria e qartë se besimtarët nuk janë në gjendje ta dallojnë zhvillimin e kësaj, i cili dalëngadalë është duke u futur edhe brenda mentalitetit fetar (xhamisë), duke pasur parasysh këtu stilet e veshjeve dhe fizionomitë e ndryshme, të cilat prezantohen e disa herë edhe urdhërohen si çështje fetare, pa marrë parasysh sfondin e shumicës që vjen ose lind si fenomen pas krize: dikush i lodhur nga mëkatet e mëparshme, nga krizat e ndryshme shpirtërore e trupore, e dikush tjetër nga varfëria dhe mashtrimi jetëshkurtër i ushqimit njëditor, e deri te ajo të cilën shpeshherë e cek në fjalët e mia “islam rinor”. Dalëngadalë ka filluar që “të lejuarat” të praktikohen me dhunë – ja “revolucionin”! Akoma pa e mësuar siç duhet “shehadetin” dikush prezanton “medhheb” dhe lufton për “medhhebin” dhe “shtetin islam”!?! Sa turp i madh është të lejohet që “sistemi/politika” t'i bëjë njerëzit muslimanë. Xhamitë në vend që të jenë vende lutjeje dhe përlutjeje para Zotit po shndërrohen në vende mburrjeje dhe kabadaillëku para njerëzve. Kulmi i kësaj shihet në atë se kush do të jetë më i zëshëm kur thotë “Amin”!

Vallë ç'të thuhet për konvertimet e ndryshme ideore, të cilat duhet të shikohen dhe analizohen nga ekspertët dhe njerëzit e edukuar në fe, në arsim, në kulturë dhe urtësi, e që nuk është një çështje shkel e shko. Çdo mendim teorik nuk do të thotë të bëhet edhe normë praktike, sepse thënë filozofikisht, thellësia e mendimit, idesë janë çështje shumë të thella vetëm për njerëzit e zgjedhur, meqë çdokush nuk ka mundësi të bëhet dijetar (pa marrë parasysh diplomat dhe titujt shkencorë). Kjo nuk ka të bëjë fare me diskriminimin, por është më e lezetshmja e natyrshmërisë së dijes. Për fat të

keq, ata të cilët i nënshtrohen kësaj aventure të idesë dhe mendimit, duke iu nënshtuar kuptimeve të jashtme dhe të brendshme të Tekstit të Shenjtë dhe traditës, përpiqen të prezantojnë “rregulla” duke prishur rregulla të tjera. Ata tregojnë dobësi mendore, kulturore e “traditore”. Nëse këtë e shpreh në mënyrë paradoksale, do të thosha kështu: të gjitha gratë e botës janë gra, por nëna nuk është si të gjitha gratë, ajo është mbi ato, ajo është diçka tjetër. Kështu, edhe të gjitha idetë janë ide, por një ide dallohet, ajo është ideja “amë”. E shihni sa thjesht është të mendohet këssoj: feja (nëna), medhhebi dhe kultura e qetësisë...

Kemi edhe një moment tjetër shumë të rëndësishëm, të cilin e prekëm më sipër, e kjo është prishja e estetikës së stileve të vjetra të arkitekturës së xhamisë, pa u ruajtur antikiteti dhe tradita e ndërtimit të tyre në trojet tona. Momentalisht xhamitë e reja i kemi të ndërtuara duke u bazuar në mendjet më katundareske, më antiarkitekturale e jashtë çdo norme të estetikës. Me të vërtetë kjo është një ndër çështjet që dëshmon papjekuri elementare të trurit: p.sh., fshati me 50 shtëpi ndërton xhami për 1500 xhemat; apo për shkak të “largësisë” në një fshat ndërtohen 2-3 xhami; e mos të flas për kushtet dhe gjendjen ekonomike të besimtarëve, pa infrastrukturë elementare, e as për garat e brendshme se kush është më “i fortë”, kush më “i madh” e kush më “i vogël”, kush “me nam” e kush “pa nam”, apo për minaret me dy ose tre sherefe që ngrihen sipas tekut (lexo: financimit), jashtë të lejuarës dhe të paraparës me plan.

Xhamia që nga zanafilla e saj është konsideruar dhe ka qenë qendra më kulturore informative e botës. Ne nuk guxojmë të lejojmë energji negative ose të bëjmë më të keqen, “të krijojmë” praktikues të fesë të cilët sapo dalin nga shtëpia e harrojnë formën lutëse të lutjes, takvanë e takvasë, devotshmërinë e devotshmërisë dhe të marrin formën e “xhandarit” të fesë, që dikujt t’ia hapin e dikujt t’ia mbyllin këmbët, ose drejtpërsëdrejti në mënyrë konfliktuoze t’ia tregojnë një “të vërtetë” ose një “ndalesë”. Xhamia nuk ka qenë, nuk është e as që guxon të bëhet vend shqetësimi për njerëzit e devotshëm, plot kulturë dhe dashuri ndaj Zotit. Xhamia nuk është vend ku njerëzit mësohen të jenë jashtë dimensioneve të estetikës së kulturës.

Në xhami nuk shkohet që të “mbushet” truri me dituritë ekzakte, që të “mençurohet” truri, por shkohet që të dëshmohet devotshmëria ndaj Zotit dhe truri të mësohet se si të jetojë jashtë saj, ç’të pranojë dhe ç’të refuzojë. Në xhami shkohet që zemra dhe arsyeja të pastrohen dhe t’i nënshtrohen Zotit; të fitohet kënaqësia më e kënaqshme e kënaqësisë, të fitohet më e pastërta e pastërtisë së pastër, të zhytet brenda dimensioneve jashtëdimensionale, të përjetohet miraxhi, ngritja kah qielli dhe feja dhe besimtari të prezantohen në formën më të mirë. Të përsiatet për dashurinë, për vetveten, për prindërit, për bashkëshorten, për fëmijët, për shokët, se si të komunikohet, të jetohet me ta dhe si të përjetohen ata. Në xhami shkohet që shpirti me burimin e vet ta edukojë trupin dhe mendjen e njeriut.

Kur’ani dhe tradita profetike na e ndalojnë krijimin e imazhit për besimtarin musliman kinse ai doemos duhet të jetë “i zi”, me dhëmbë “të palarë”, me këmbë “të shtrembra”, me flokë “të shprishura”, e sidomos i varfër e pa kulturë, i cili kur ec krijon pasiguri; mos dhëntë Zoti të krijohen edhe lagje me rrugë plot papastërti; me shtëpi që të krijojnë trishtim vetëm t’i shikosh e lëre më të jetosh brenda tyre; me fëmijët tanë në moshën e tyre më të njomë, me sy të lodhur duke shitur rrugëve. Kur’ani dhe tradita e Pejgamberit a.s. na thërrasin që të jemi të kujdesshëm për atë se ç’bëjmë, në cilat rrugë dhe në ç’mënyrë jemi duke ua prezantuar Islamin besimtarëve.

Edhe fotografia e Haxhit nuk na kënaq, si për nga aspekti i organizimit ashtu edhe nga aspekti i praktikimit të tij, që në rend të parë nënkupton mospërgatitjen e haxhiut për atë që e pret dhe që i duhet, si për ritet ashtu edhe për momentet psikologjike dhe sjelljen. Këtë mangësi për fat të keq e hasim te shumica e udhëheqësve të Haxhit, sidomos në atë që nuk dinë t'u përgjigjen pyetjeve më të thjeshta. E ç'të thuhet për aspektin institucional të organizimit të tij: pothuajse asnjëherë nuk përputhet premtimi i dhënë para nisjes me atë që ndodh në të vërtetë. Kujtoni vetëm pamjen e haxhilerëve të mjerë të cilët me orë sorollaten në aeroportin e nisjes dhe atë të arritjes. Rrallë dikujt i ngel ajo kënaqësia e njetit të cilin e ka bërë para nisjes për ta kryer një obligim shumë të rëndësishëm. Pastaj, vonesa dhe koha pa kohë janë bërë rregull! Për disa konflikti dhe kotësia konsiderohen angazhim dhe punë. E tërë kjo dëshmohet me vetë atë se sa kohë kalojnë haxhilerët në ibadet, e sa në humbje kohe. Haxhiu fare nuk mendon se si të sillet, si të vishet (jo me pizhame); si ta mendojë të kaluarën dhe të tashmen e vendit ku gjendet në atë çast; në ç'mënyrë ka mundësi të ndihmojë në evitimin e fatkeqësive dhe tragjedive të cilat për çdo vit përsëriten. Fatkeqësisht, shpeshherë harrojmë se si duhet të dukemi si besimtarë në sytë e atyre të cilët nuk i takojnë kësaj feje.

E tani parashtrohet pyetja se në gjitha këto ku qëndron roli dhe rëndësia e institucioneve fetare të quajtura komunitete apo bashkësi fetare, të cilat janë të obliguara dhe të financuara për ruajtjen e institucioneve kulturore e fetare islame; për prezantimin dhe përfaqësimin e muslimanëve në formën më të bukur, për ruajtjen e fesë dhe burimit të fesë; për kulturën e muslimanëve; për përcjelljen e zhvillimeve shkencore-teknologjike dhe rrezikun nga ato; për ballafaqimin me konvertimin dhe "laramaninë" që po paraqitet; për sfidat e ndryshme të cilat pandërprerë vijnë duke u zhvilluar dhe shtuar; për atë se çfarë pasoja do të lënë problemet të cilat paraqiten pa dëshirën e besimtarëve/muslimanëve, por që u vishen atyre. Ato jo që nuk merren me kesi gjëra, por për fat të keq si duket as që e kuptojnë pozitën dhe rolin e tyre në shoqëri. Në vend që t'i shërbejnë fesë dhe besimtarëve, ato kërkojnë mbështetje diku tjetër, edhe pse e dinë se assesi nuk guxojnë ta nëpërkëmbin emanetin e Zotit. Kështu, sot ne jemi pa një sistem të mirëfilltë fetar e kulturor, i cili do t'u përgjigjej nevojave shpirtërore të besimtarëve si dhe kohës dhe vendit.

* * *

E tashmja është skenë e përgjegjësisë së të gjallëve. Ata nga ajo mund të ikin duke i kthyer shikimet nga ajo që paraqitet si prani e së keqes dhe me kërkim të strehimit në të kaluarën, si diçka pasive e vdekur, apo me paramendimin e fotografive të dëshiruara të së ardhmes. Edhe njëra edhe ikja tjetër janë të mundshme, por asnjëra nga ato nuk e zgjidh çështjen e përgjegjësisë së të gjallëve. Kjo "e tashme" është siguri, për të cilën nuk ka kurrfarë dyshimi. Njeriu konkret gjithnjë e më tepër e tërheq vëmendjen e njerëzimit të qytetëruar. Nëse është kështu, njeriu i kësaj kohe më tepër se në çfarëdo gjë tjetër gjendet në pasiguri. Çdo gjë që i arrin në mendim dhe e përfshin atë, përveç sigurisë së qartë, nuk mund të jetë burim i asgjëje pos frikës. Ndërsa frika është shprehje e mosdijes. Kështu, njeriu si individ, përballë shumësisë së pakufishme të dukurive në botë, nuk ngel kurrë pa frikë nga ato.

Edhe politika edhe kultura religjioze kanë përgjegjësi të madhe në atë se si do ta prezantojnë njeriun, ato nuk guxojnë ta prezantojnë atë larg kulturës dhe qytetërimit, e sidomos duke e lënë të jetë i nënçmuar si në vend ashtu edhe jashtë. Vërehet se nocionet kulturë dhe qytetërim, të paktën në mesin tonë, kanë nevojë për rikonceptualizim, i cili do të mundësonte pranimin/refuzimin apo plotësimin e asaj që sot ndodh në botën “moderne”. Fesë duhet t’i kthehet vendi i duhur me përkrahjen dhe dashurinë e lirë, duke mundësuar krijimin dhe funksionimin e institucioneve kulturore fetare. Kemi nevojë që njeriun tonë ta bëjmë sa më të dashur, si për vetveten ashtu edhe për të tjerët, dhe atë në rend të parë duke ia ngritur kulturën e bisedës dhe të dëgjimit.